

Vadosfa 2013. június 12.

Dr. Böröcz Enikő:

Egy emberi pap portréja ¹

Böröcz Sándor

[1913-2013]

BEVEZETÉS:

Ha valaki Böröcz Sándor életével foglalkozik, akkor a tőle illetve róla szóló forrásokra, továbbá személyes emlékekre támaszkodva teheti ezt meg. ² Munkám közben evangélikus egyháztörténészként is, és a lányaként is a kutató történész illetve a keresztyén ember számára kikutatható igazság szeretetben történő kimondása vezetett, sem több, sem kevesebb. ³

¹ 2013. március 16-án volt Édesapánk, Böröcz Sándor születésének 100 éves évfordulója. Többször beszélt arról, hogy szeretné megélni, egyszer arról is, hogy legalább a 95-iket, mert a 100 előtt az a legkerekebb szám. 2006. december 25-én hunyt el, temetése 2007. január 13-án délelőtt tíz órakor volt ebben a templomban. Vadosfához 1941-es segédlelkési időszaka, 1943. február 9-i esküvője, majd 1959-től haláláig tartó itt lakozása is kötötte. Feleségével szentgyörgyi Horváth Idával, majd két leányukkal, később ideiglenesen, □ tizenegy esetben □ 20 éven keresztül, illetve egy esetben halálukig befogadott leányaikkal együtt ez a falu, és ennek evangélikus gyülekezete lett az utolsó földi otthonuk.

² Jelen előadásomhoz a Böröcz Sándortól származó két legfontosabb forrásnak saját könyvét, illetve a vele készült riportot használtam. Ez mindenképpen az ő szava. Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. Ordass Lajos Baráti Kör. Budapest, 1993; *Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról*. I. A kötetet szerkesztette és a bevezetőt írta Mirák Katalin. Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség [MEVISZ], Budapest, 1995. Ebben: Böröcz Sándor. 91-112.o; Hegedűs Attila készítette, ifj. Zászkaliczky Pál kiegészítette a vele készült interjút. Az említett két levéltár: munkahelyem az Evangélikus Országos Levéltár [EOL Budapest]; illetve Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára [ABTL; Budapest]. Saját emlékeimből csak töredékeket emeltem be az előadásba.

³ A végső szót mind Édesapánk életével, mind tisztázási kísérlettel kapcsolatosan, mind mások eddig és ezután elhangzó kijelentéseivel kapcsolatosan az utolsó ítélet bírójára, Jézus Krisztus hivatott kimondani. *Az emberi megszólalások □ legyenek azok dicsérő vagy elmarasztaló jellegűek □ minden esetben a Teremtő Istennek arra a konkrét emberi életre kimondott teremtő szava után, és a Bíró, Jézus Krisztus végső, most már megfellebbezhetetlen szava előtt hangzanak el, és mint ilyenek természetesen töredékesek!*

Minden történészre érvényesek azok a mondatok, amelyeket egy, a kommunista diktatúra keresztútjait jól ismerő református lelkész ilyen módon fogalmazott meg: „Mi is a történész feladata? Rátenni kezét az égő sebekre, és leírni azt a fájdalmat, szenvedést, bukást, vagy dicsőséget, amit a sebek jelentenek.”⁴ Ehhez a kijelentéshez azt tehetjük hozzá, hogy *az egyház történész feladata ezzel egyszerre összecseng, és ettől egyszerre eltér.* A hívő egyháztörténész feladata az, hogy a megfeszített Názáreti Jézusban, majd a feltámadott Jézus Krisztusban adott egyszerre történelmi és üdvtörténelmi tényeket ütköztesse a látható és láthatatlan egyház személyei és közösségei történeteivel. Az evangélikus egyháztörténész legfontosabb segédeszközei a Biblia, evangélikus hitvallási irataink, illetve az éppen adott személyi, történelmi, egyháztörténelmi helyzetképek, azok írásbeli, szóbeli lecsapódásai. Ez utóbbihoz szorosan hozzátartozik az egyházi levéltárakban itthon és külföldön található anyagok részletes vizsgálata. A világi levéltárak anyagaihoz csak akkor közeledhetünk, ha a saját portánkon, az egyházi területeken lévő anyagokat már részleteiben megismertük. Tehát egyháztörténelmi kutatásról lévén szó, a világi levéltárak csak az *ancilla historiae ecclesiae* □ azaz az egyháztörténelem szolgálóleányaiként □ tölthetik be a maguk fontos szerepét.⁵

I.

Böröcz Sándor teológiája

Ennek a kérdésnek a tisztázásához *egy korai dokumentumot, a saját könyvét, illetve az emlékeimet* veszem elő.

A korai, mondhatnánk a legkorábbi dokumentum a saját, kézzel írt 1934. augusztus 1-jén a Soproni Teológiai Fakultásra felvételi kérvénye mellé beadott *Önéletrajz*.⁶

Teológiailag megvizsgálva ezt a még nem teológus által írt anyagot a következőt szabad mondani. *Egy olyan Isten-kép rajzolódik ki belőle, amely a természettel napi kapcsolatban*

⁴ Balla Árpád: „Hozd ide a te ujjadat” avagy megjegyzések az új református történetszemlélethez. Esze Tamásnak. In. Szorultságomban tág tért adtál”. Balla Árpád református lelkipásztor hagyatéka. Szerkesztette: Szabadi István. Kapitális Kft. Debrecen, 2012. 291. o.

⁵ Húszévi kutatás után a következő meggyőződésemmé. Az egyházi levéltárak még a maguk legzüllöttebb megnyilvánulásaiban is hitelesebb forrásai egy belülről címzett egyháztörténet megírásának. A másik: a legjobb világi levéltárak a maguk többszörösen átvizsgált, fontos, részben egészében, részben részleteiben megsemmisített anyagaival, egyházi szempontból csak a legnagyobb óvatossággal nevezhetők és használhatók forrásanyagoknak. Tapasztalatból beszélek.

⁶ EOL Soproni Hittudományi Fakultás anyaga. 67. d. . Böröcz Sándor: *Önéletrajz*. 1934. augusztus 1.

*álló ember sejtése, sőt bizonyossága egy mindenki és minden fölött álló Abszolút Hatalom létéről.*⁷ A későbbiek folyamán, ez az egyszerre félelmetes, csak a természetben legmarkánsabban megragadható Hatalom egyszer csak személyes, gondviselő Istenné változott a számára. A Belé vetett hit végighúzódt az egész életén. Két példa erre. Az egyik az Északi fény csodájának leírásában ragadható meg, amelyet 1949. október 17-én látott először. Így írt erről: „Üzenet ez odaátról, ilyen az én dicsőségem, ilyen tiszta és szép az én világom, ilyené kell, hogy legyetek, ha itt akartok lakni velem.”⁸ A másik példa azt bizonyítja, hogy mások is észrevették ezt a Gondviselő Istenbe vetett hitét. 1955 januárjában kapta a hírt arról, hogy hazamehet. „Az idősebb törzsörmeister, aki mindvégi ismert, és aki kiengedett a bányába, hogy elszámoljak a bányászfelszerelésemmel, így kiáltott fel társai felé a kis örházban: *Kak on veri! Kak on veri! Kak on veri!* Hogy hitt, hogy hitt ez az ember!”⁹

*Ami a Jézus Krisztushoz való viszonyát illeti, itt egy belső fejlődés tanúi lehetünk, kanyargós utak, visszaesések, visszatérések, lejtmenet, majd megint emelkedők.*¹⁰ Szintén Önéletrajza végén, amikor a *földműves, vagy a lelkek földművese* dilemmáról írva, ő maga dönt az utóbbi mellett ezekkel a szavakkal: „...én a krisztusi ige ekéjével akarok végigszántani a lelkek ugarján és lelkimagot szórni azok szívébe, akik kenyérmagot hintenek a földbe! Ehhez kérek megértést és jószívű segítséget, hogy az én Krisztusommal járassak a világban eme szózáttal a fülemben: »Légy hű mindhalálig, s neked adom az élet koronáját!«”¹¹

A vorkutai évek a szenvedő, meghaló, majd feltámasztott Krisztus, végül a bűnbocsátó Krisztus képet vetítik elé. Nem kísértések nélküli Krisztusnak ez a megvallása. A bánya mélyén, a halálos kimerültség kellős közepén pl. így ír: „A Sátán ilyenkor férközik az emberhez legközelebb: hogy Krisztusban van az erő, hol van most a te Krisztusod?! Itt van, még élek, keresztbordozó Krisztusom! Segíts! Segítsd meg szolgálodat!”¹² Könyvében sehol nem emeli a saját szenvedéseit Krisztus személye, és keresztje fölé, inkább megpróbálja a

⁷ Másfelől egy rövid vers, amelyben ez a Hatalom már, mint *Gondviselő Isten* jelenik meg. A szöveg a következő: „Bízzad minden utadat, és ami okozza keserves bánatodat arra, ki hordozza az eget, A felhőknek, szélnek utat csinál, hidd el, minden ügyednek könnyen utat talál.”

⁸ Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 193. o.

⁹ Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 242. o.

¹⁰ Az *Önéletrajz* ában a Sopron városáról írt mondatai, a Krisztus megértéséért folytatott küzdelme szimbolikus mondataiként is kezelhetők: „...Sopron az a város, amelyért meg kell szenvedni, hogy megszerethessük, lassan, lépésről-lépésre veszi be szívünket, hogy aztán örökké rabjai legyünk, mint a föld a napfénynek, a hívő lélek az imádságnak.” EOL Soproni Hittudományi Fakultás anyaga. 67. d. . Böröcz Sándor: *Önéletrajz*. 1934. augusztus 1. 2. o.

¹¹ Uo. 3. o.

¹² Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 117. o.

kereszt alá letenni. Ebben a hitben talál megnyugvást, és hirdeti mások számára is a bűnbocsánatot, és ossza az úrvacsorát. Erre az egyik legmegrendítőbb példa: egy másik felekezethez tartozó fogolytárs karácsony ünnepén életgyónást végzett nála, az Ó és Újszövetséggel a kezében, egyszerre Isten két kötőablaja és a Golgotai kereszt alatt. A fogolytárs a gyónás megkezdése előtt, többek között a következő szavakat mondja: „... embernek emberi papra van szüksége.[...]”¹³ Ugyanő: ...Úgy tekintelek, hogy Istennek nem felekezeti papja vagy itten, hanem a pap, Isten szolgálója, akinek szemében csak megtévedt, vagy bűnös ember van, akit hozzá kell segíteni a mélyből felszínre jutáshoz, hogy lelke nyugalomát megtalálva most már gyermekarccal tekinthessen az ég felé, mert tudja, hogy Isten mosolya tekint vissza rá.”¹⁴ És a gyónást követő feloldozás: „Kell, hogy mindnyájunk lelkében kigyulladjon a Csillag fénye, amely megláttatja velünk, *nem azért vezekelünk, amiért emberek törvényszék elé állítottak bennünket, hanem azért, amit Isten ellen vétettünk. Csak ez tud adni teljes megnyugvást. Jézus vérével fizetett érteink, nekünk is jut belőle egy cseppnyi, ha ezt elfogadjuk és valljuk, akkor Isten is visszafogad bennünket kegyelmébe, és visszavezet bennünket azon a földrajzi úton is, amelyen erőszakkal idehoztak bennünket: ÁMEN*”¹⁵

Végül röviden Édesapánk *ekkleziológiájáról*. Ezen a ponton két ellentétes dolgot kell megemlítenünk. Az egyik az, hogy segédlelkész majd missziós lelkész korában nagyon szerette mind a gyülekezetekkel, mind a lelkészekkel való találkozásokat, mert ezek erősítették benne az egymás hitét erősítő *saját felekezeti*, azaz *evangélikus illetve ökumenikus összetartozás-tudat*-ot. Ebből a szempontból különös szeretettel emlékezett vissza a Gyékényesen töltött segédlelkészi időszakára, ahol ezt a kettőt megtestesülve látta. „Boldog öröm, magam korú evangélikus és katolikus tanítókkal, magam korú plébánossal. Testvéri együttműködés minden téren.”¹⁶ Az ellentétes történetet egy 1956. november 3-án történt eseménnyel szemléltette ilyen formában: „...bementem a Puskin utcába. A papok kitörő örömmel fogadtak, kérdezgettek, nekünk is van Mindszentynk! □ mondták. [...] November 5-én újra elmentem a Puskin utcába □ legalább mi, papok legyünk együtt, erősítsük egymást. Mindenki elfordult tőlem, mintha ott sem lettem volna.”¹⁷ Tulajdonképpen ez a két ellentétes tapasztalat tért vissza az életébe újra meg újra, és ennek megfelelően alakult a papi hivatáson belüli, majd azon kívüli, de mégis mindvégig az egyházon belüli útja. *Az a rövid idő, amelyet*

¹³ Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 209. o.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 15. o.

¹⁷ Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról. I. 101. o.

a szabadulását követően , 1957 januárja és 1958 késő ősze között ismét lelkész szolgálatban töltött a Szarvasi Luther Márton árvaház illetve az Ótemplomi gyülekezet szolgálatában nagyon sok örömet hozott az életébe. Mindez csak azért valósulhatott így meg, mert ez az időszak majdnem teljesen egybeesett az Ordass Lajos és Túróczy Zoltán nevével fémjelzett, a Magyarországi Evangélikus Egyház 1945-öt követő legáldottabb időszaka volt. Ez a két püspök megpróbált segíteni, nagyon sokat is tettek Böröcz Sándor és családja ügyében.¹⁸ Mindketten visszafogadták. Azonban az ő eltávolításuk után ez már nem történt meg, így lényegében egyszerre kisodródott illetve sorsára hagyták egyházi szolgálatát illetően.

Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy *az egyházhoz való ragaszkodása mindvégig töretlen maradt.* Ennek többértéke az okai, azonban pusztán racionálisan nem magyarázható ez a csökönös kitartása egyháza mellett. Az igazi oka talán az lehetett, hogy tudta, hogy az egyház az esetek többségében sokkal több annál, mint szemünk előtt látható. Jézus Krisztus egyháza egyszerre látható és láthatatlan, függetlenül attól, hogy a látható egyház □ a mindenkori személyi, történelmi, egyháztörténelmi adottságoktól is meghatározva □ örömeire és csalódásokra egyaránt okot adó jelenségeket is felmutat. Édesapánk egyházhoz történő mindvégig megmaradó ragaszkodása mögött valószínűleg a látható egyház mellett, a láthatatlan egyházhoz történő kötődése is nagyban hozzájárult.

A következőkben, előadásom derekas illetve záró részében az eddigi, feltáró jellegű kutatásaim eredményeit osztanám meg Böröcz Sándorral kapcsolatosan a hallgatósággal. Itt szó lesz egy kettős politikai érintettségről, illetve ezeknek Böröcz Sándor és családja egész életére gyakorolt hatásáról.

¹⁸ Az EOL –ban található egy hosszabb levelezés, amelynek lényege az, hogy Ordass Lajos és Túróczy Zoltán 1957 első felében Böröcz Sándor ügyét Csépara helyezéssel, tehát önálló parókusi állással próbálták megoldani. Mindössze azt kérték tőle, hogy csendben munkálkodjon, a neve „ne legyen forgalomban.”Ez a kérés egyszerre szolgálta Böröcz Sándor és a mellé álló két püspök, rajtuk keresztül az egyház védelmét. Ezt a megoldást egészségi állapotára hivatkozva nem merete vállalni. Túróczy Zoltán eltávolítását követően Vető Lajostól kért lehetőséget a Déli Egyházkerületből az Északiba történő áthelyezésre. Erre elutasító választ kapott. A 60-as években Vető Lajos pénzübeli segítséget nyújtott a házépítéshez, és ők ketten végig levelező viszonyban maradtak. Az anyagok egy részét l. EOL Északi Evangélikus Egyházkerület. [EOL ÉEEK]16. d. III/c. 1958.

II.

Letartóztatása előzményei: a missziós lelkész kettős politikai érintettsége

a/

Nyilaskeresztes párttagsága 1945 február elejétől február 26-ig¹⁹

Böröcz Sándor 1944. február 11-étől letartóztatásig 1948. augusztus 19-ig a Körmend székhellyel rendelkező, több mint harminc falut, illetve hat istentiszteleti központot, egy 33 km-es körzetet magába foglaló misszió lelkésze lett. Feladatköréről a következőt írta: „Missziós lelkész voltam, nem volt templomom, csak iskolák, szobák és konyhák. Igehirdetés után a gyülekezet ülve maradt beszélgetni. Sorolták az emberek a fájdalmaikat.”²⁰ *Arra a kérdésre, hogy miért éppen ő került 1948-ban a politikai hatóságok látókörébe, a legújabb kutatások tükrében egy kettős politikai érintettség tényei adhatnak választ.* Ezen érintettségek közül az elsőt elhallgatta. erről soha senkinek nem beszélt.²¹ A másodikat a *Kiáltás a mélyből* című, ötször kiadott önéletrajzi könyvében több helyre belerejtette. Az 1989 után készült interjú kötetben, amelyben ő is szerepelt, arra a kérdésére, hogy „*Nem tartja-e magát politikusként?*” a következő választ adta: „*Én nem politizáltam, hanem igyekeztem helytállni fajtámért, nyájamért.*”²² A sorrend árulkodó: az esetek többségében *első a magyar, utána a*

¹⁹ A Szálasi Ferenc féle Nyilaskeresztes Párt, Szálasi harmadik pártja 1939. március 15 és 1944. augusztus 24-e között, majd 1944. október 16 és 1945. május 1-je között működött. A szovjetek uralta területen hivatalos betiltása 1945 február 26-án történt az Ideiglenes Nemzeti Kormány 528/1945-ös rendeletével.

²⁰ Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról. I. 96. o.

²¹ Könyvének többszöri elolvasását követően, illetve most már a bizonyítékok birtokában azt kell mondanunk, hogy egy halvány utalásban a téma mégis csak előkerült, éspedig a következő sorokban: „Amikor Káin és Ábel megszületett, akkor kezdődött el a testvér szó használata. Ezt azért jegyzem meg, hogy a fenti címben ellenségeim ne keressenek — ha valamikor kezükbe kerül ez az írás — semmiféle »nyilas testvériséget«.” Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 138. o.

²² Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról. I. 96. o.

*keresztyén illetve az evangélikus nép!*²³ Ennek a sorrendnek a szem előtt tartása kettős politikai érintettségé mozzgatórugóinak megértéséhez is közelebb vezet.²⁴

*Böröcz Sándor nyilaskeresztes párttagságának történetét az Evangélikus Országos Levéltár Dunántúli Egyházkerülete levéltára őrizte meg.*²⁵

Arra a kérdésre, hogy hogyan került sor az ő belépésére két megmaradt forrás ismeretében azt kell mondanunk, hogy *esetében egy villámgyors rákérdezést követte a villámgyors beléptetés.* Mindkét forrás ugyanazt mondja. Böröcz Sándor saját vallomása: „Előadja, hogy 1945 februárjában a körmendi lelkészi hivatalban volt, amikor egy római katolikus tábori lelkész felkérte vitéz Németh Farádi Mihályt, □ a gyülekezet lelkészét, Édesapánk főnökét □ hogy vállalja el a körmendi járásban *az egyháziak hivatás-rendjének megszervezését.* Az egyházi embereknek felekezeti hovatartozástól függetlenül hivatásrendbe kell tömörülniük, »miért is, addig is, amíg a vonatkozó rendelet Sopronból az egyházak hivatásrendjének vezetőjétől leérkezik, tájékoztassa erről a körmendi járásban lévő összes lelkészeket.«²⁶ Vitéz Németh-Farádi Mihály elfoglaltságára hivatkozva elutasította a felkérést, és a beszélgetés során éppen akkor belépő Böröcz Sándort ajánlotta a munkakörre, aki ezt azonnal el is vállalta. A tábori lelkész elvitte a Nyilaskeresztes Párt helyiségébe, Huszár Miklós járási helyettes vezetőhöz, akinek a vele jött tábori lelkész azt mondta, hogy Böröcz Sándor fogja az egyháziak hivatásrendjének megszervezését a körmendi járásban. „Mint ennek a tisztségnek az elvállalója be kellett lépnem a Nyilaskeresztes Pártba, amit meg is tettem.”²⁷

²³ Erre a sorrendre mások is felfigyeltek nála. Már Vorkuta után, Nyíregyházán, 1955-ben egy bizonyos Mária néni Pécsről, egy ügyvéd felesége a következő szavakkal búcsúzik tőle: „Tudja, magának mi a legnagyobb baja? Az, hogy talán még az Istennél is jobban szereti a hazáját!” Az emlékirat hozzáteszi édesapánk válaszát ehhez a kijelentéshez ilyen formában: „Magyarázkodásra már nem volt idő.”L. Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 300. o. Ezekhez hozzátehetjük Böröcz Sándor saját kezűleg - 1934. augusztus 1-jén Borgátán- a Hittudományi Fakultás számára írt Önéletrajzának azt a feltűnő jellegzetességét, hogy önéletrajzát nem a születésnapjával, 1913. március 16-ával, hanem az azt megelőző nappal, nemzeti ünnepünkkel március 15-vel indítja, majd megjegyzi: „... bús kuruc nóták, a könnyeket kicsaló Kossuth nóták fogadtak”L. Böröcz Sándor: Önéletrajzom. EOL Soproni Hittudományi Fakultás anyaga. 67. doboz.

²⁴ Az egyetlen jelentősebb eltérést az Édesanyánk kezének megkérésekor feltett kérdés jelenti, amikor arra várt választ alig pár órája ismert leendő feleségétől, hogy megelégszik-e a harmadik hellyel az életében, ti. Isten és a haza után. Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 16. o.

²⁵ Én magam 2012 tavaszán szereztem erről tudomást, eladdig sem tőle magától, sem édesanyánktól, sem másoktól, sem a tőle illetve róla megjelent anyagokból ez nem derült ki.

²⁶ EOL DtEEK 37.d. 1945. december 10. Böröcz Sándor igazoló jellegű meghallgatása dr. Kevey István nyugalmazott főszolgabíró, egyházmegyei törvényszéki bíró előtt. 1. o.

²⁷ Uo. További utasításokat nem kapott, így saját belátása szerint cselekedett. A következő személyekhez ment el: Gyöngyös Ferenc c. kanonok, esperes, rk; Pethő Antal ref. lelkész; Somogyi Gyula egyházasrádóci ref. lelkész; Varga István egyházasrádóci rk. lelkész; Tivadar József magyarszecsódi rk. plébános. Küldetésének lényegéről a következő módon vallott: velük, „... közöltem a megbízatásomat, amelyet abban láttam, hogy

A második forrás : *Vitéz Német-Farádi Mihály körmendi lelkész vallomása.*²⁸ Az ő nyilatkozata , melyet előadásom lábjegyzetébe tettem bele, kisebb eltéréseket figyelmen kívül hagyva megegyezik Böröcz Sándor nyilatkozatával. Német Farádi Mihály a vallomása végén előadta az ügyel kapcsolatos összegező véleményét is: „Tudomásom szerint Böröcz Sándor jobb oldali érzésű ember volt, de nem volt szélsőséges irányzatú. Nevezett a magyar érzéseit gyakorta hangoztatta. Rosszindulat sohasem vezérelte. Egyebet bemondani nem tudok.”²⁹

A Böröcz Sándorral történtek történelmi előzményének tekinthető egy, a Szálasi Ferenc Naplója utólagos bemutatását illetve annak magyarázási kísérletét tartalmazó mű egyik kijelentése, amely szerint ezen „hivatásrendek” célja „... a nyilas ideológia átültetése a gyakorlati életbe — a »hivatásrendek« felállítása útján—,”³⁰ Vezetője: egy bizonyos dr. Kiss Károly volt, a *Dolgozó Nemzet Hivatás Rendjének* — [DNHR]— rendhadnagya. *Ez a magyarázat frontálisan ütközik a Böröcz Sándor által saját feladatkörének felfogásával és annak gyakorlati kivitelezésével kapcsolatos kijelentéseivel.*

ezekben a vészterhes időkben a különböző felekezetekhez tartozó egyházi férfiaknak még inkább, mint a múltban szorosabban kell együttműködnünk, amelyből hazánkra és a vezetésünk alatt álló emberekre csak jó származhatik. Közöltem, hogy ne a vallásuk szerint osztályozzuk az embereket, hanem a Krisztus vérének megváltott magyarokat lássuk bennük. A múltban úgyis minden bajunk abból származott, hogy folytonosan csak felekezetieskedtünk, erőnket felapróztuk, amivel sokat ártottunk magyar fajtánknak. Az illető lelkészek ezt mind nagy örömmel fogadták, és természetesnek is vették. A Nyilaskeresztes Pártban mindössze négy ízben fordultam meg és egy volt pécsi alezredessel, akinek nevét nem tudom, közöltem, hogy hol jártam el.”

²⁸ Uo. Ennek szövege szó szerint a következő volt: „Előadja, hogy 1945 februárjában egy római katolikus papi reverendába öltözött lelkész,[...] felkérte őt, hogy vállalja el a körmendi járás *papi hivatásrendi szervezetének* vezetését. Eközben jött be Böröcz Sándor. »Én közöltem az illetővel, hogy a szervezést és a vezetést nem vállalom el, mert nagyon elfoglalt ember vagyok, és a vidékre sem szoktam járn, politikával sem szoktam foglalkozni. Miután éppen akkor lépett be Böröcz Sándor, megkérdeztem utóbbi, hogy mit szólna hozzá te Sándor? Erre a katolikus lelkész Böröcz Sándort kérte fel, hogy a szervezést vállalja el. Ő, Böröcz erre késznek mutatkozott. E tárgyban az irodában több beszélgetés nem volt, majd Böröcz és a kérdéses katolikus lelkész eltávoztak. Előadom, hogy Böröcz a beszerzésre engem nem kért fel, és vele e tárgyban nem is beszélgettem.”

²⁹ EOL DtEEK 37. d. 1945. december 29. Vitéz Németh Farádi Mihály körmendi evangélikus lelkész. Nyilatkozat Böröcz Sándor ügyében dr. Kevey István nyugalmazott főszoigabíró, egyházmegyei törvényszéki bíró előtt.

³⁰ Szálasi Naplója . A nyilas mozgalom a II. világháború idején. Írta és összeállította Karsai Elek. Kossuth Könyvkiadó 1978. 476. o.

a/1

A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület Igazoló Bizottságának vizsgálata és döntése Böröcz Sándor ügyében.

Amikor kiderült ez a nemzeti szocialista párti érintettség, a *Dunántúli Egyházkerület Igazoló Bizottsága* foglalkozott a kérdéssel.³¹ A következőre kérték Böröcz Sándort: „...pótlólag terjesszen be mindazoktól a lelkészeket, kikkel, mint egyházi hivatásrend-vezető megbeszélést folytatott, olyan tartalmú nyilatkozatot, amelyben beigazolást nyerjen az, hogy a fasiszta világnézet mellett propagandát nem fejtett ki, a lelkészeket a nyilas pártba való belépésre nem presszionálta, hanem csak a célból folytatott velük megbeszélést, hogy felhívja lelkésztársai figyelmét is az elhagyottak, szegények ügyének felkarolására, azoknak szociális gondozására, felekezeti különbségre való tekintet nélkül, mert ő ebben látta lelkési hivatásának krisztusi szellemben való betöltését. Beszélgetéseibe pártpolitikát nem vegyített, és működése sem terjedt túl a fenti határán. Ilyen nyilatkozat beküldése esetén a bizottság Böröcz Sándort igazoltnak tekinti.”³²

Az egyházmegyei Igazoló Bizottság végső döntése ebben az ügyben a következő lett: „A Nyilas Keresztes Pártba való belépése és az egyházak hivatásrendi szervezésének elvállalása miatt véleményezem utóbb nevezettnek a megdorgálását. Súlyosabb fegyelmi büntetés kiszabását nem látom indokoltnak.”³³ *A dolognak az lett a folytatása, hogy az esperes Rónay B. Gyula felterjesztette Kapi Béla püspöknek az ügyet. Böröcz Sándor kemény püspöki dorgálással úszta meg a dolgot. Nyilaskeresztes párttagságát □ függetlenül annak*

³¹ Az Igazoló Bizottság vezetői és tagjai a következők voltak : dr. Bartha Jenő, egyházmegyei felügyelő; Rónay B. Gyula esperes, dr. Kiss József, járási főjegyző; dr. Rásó Béla egyházmegyei ügyész helyettes; Martos Ödön sárvári lelkész, mint a jugoszláv megszállás alatt lévő egyházmegyei főjegyző Luthár Ádám helyettese, és Reichert Ede takarékpénztári cégvezető, mint az ismeretlen helyen tartózkodó Radó Kálmán egyházmegyei világi főjegyző helyettese.

³² EOL DtEEK 37. d. 1945. augusztus 22. Vasi Közép Egyházmegye. 30/IV/1944-45. Ezt követően érkeztek be ezek az igazolások Pethő Antal református lelkésztől; Gyöngyös Ferencesperes-plébánostól; melyek azt erősítették meg, hogy párttagságba történő beléptetést nem szorgalmazott; hivatásrendi működését úgy értelmezte, hogy a különböző felekezetek papjait egymáshoz közelítse és hazafias és karitatív célok szolgálatába állítsa.

³³ EOL DtEEK 37.d. 1945. december 29. Dr. Kevey István a Vasi Közép Evangélikus Egyházmegye Esperesi Hivatalának Uraiújfaluban (Rónay B. Gyula esperesnek).

rövidségétől illetve sajátos felfogásától a későbbiekben is számon tartották, elsősorban egyházi, de világi oldalakról is.³⁴

a/2

Böröcz Sándor és a zsidóság

Ezen a ponton még röviden meg kell emlékeznünk édesapánknak *a zsidósággal kapcsolatos megnyilvánulásiról*. Itt utalnunk kell arra, *hogy* a Dunántúli Egyházkerület *Igazoló eljárás lefolytatásához* kiadott kérdőíve negyedik pontja a következő kérdésre kért választ: „*Szerzett-e zsidóktól eredő rádiót? Ha igen, mikor, milyen körülmények között?*”³⁵ A másik dolog, amire utalnunk kell az a magyar történelemnek azon 20. századi tényei, hogy az 1919-es Tanácsköztársaság alatt némely magyar zsidó-kommunista körök bosszút álltak bizonyos magyar-keresztyén körökön. 1945 után, főleg a Rákosi korszakban ugyanez a jelenség volt tapasztalható. Ki kell mindezt egészíteni azzal, hogy ezúttal ez a bizonyos zsidó-kommunista bosszú a maga áldozatait egyszerre szedte magyar és magyar zsidó körökből is.³⁶

Családunk szenvedéstörténete szempontjából a kérdés úgy került elő, hogy mind *embertelen, mind emberséges zsidó személyek* megjelentek szüleink életében. Az embertelen zsidó megtestesítője *Berkesi András* zsidó polgári családból származó magyar kommunista, ÁVS-s őrnagy. Szombathelyen a Bagolyvárban, 1948. augusztus 19-én súlyosan megkínozta Édesanyánkat.³⁷ 1948. szeptemberében viszont társaival együtt majdnem halálra verte Édesapánkat, ezt követően ott „felejtette” 82 órára a fal mellett. Mindez Budapesten, a Katonapolitikai Osztályon [KATPOL] történt. Ehhez képest, könyve megírásának

³⁴ Jobboldali párttagságát világi hatóságok még 1961-ben is számon tartották. L. ÁBTL 0-14847/1 Fasiszta pártok és polgári pártok tagjai. BM Győr-Sopron megyei Rendőr főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály VII. alosztálya. Ebben 19. sz-val szerepel.

³⁵ A kérdőív szövegét l. többek között EOL DtEEK 37. d. 2264/II. 1945. június 29.

³⁶ Ezeknek a szenvedtetéseknek illetve szenvedéseknek az igazi kibeszélése magyar zsidók és magyar keresztyének között, keresztyén oldalról igazán kielégítő módon mindmáig nem történt meg. A *Holokauszt* borzalmainak hátterén elfelejtődött Bereczky Albert református „vörös püspök” számomra egyetlen, valóban megfontolásra érdemes jó tanácsa, hogy ti. zsidóknak és keresztyéneknek őszintén végig kell gondolniuk a történeteket, egészen 1919-től, egészen 1989-ig, sőt azt követően, mert csak azután lehetséges valami egészen újat kezdeni.

³⁷ Az ötvenes évek elején a sárvári állomáson Édesanyánk összetalálkozott egykori hóhéréval. A nála lévő esernyő nyelével alaposan helybehagyta. A szemtanúk Édesanyánk mellé álltak, Berkesi alig tudott elmenekülni. Ezért az ellenállásáért még jobban tiszteljük emlékét, hiszen akkoriban ezt megtenni, nem volt veszélytelen.

pillanatában Édesapánk a következőket írta: „Zsidó a KATPOL-on sem nyúlt hozzám.”³⁸ Berkesi András ugyanis evangélikusként, sőt a Deák téri evangélikus gyülekezet presbitereként mutatkozott be. Egyre tudok gondolni, ti. arra, hogy akkor és ott még nem tudta, hogy Berkesi András zsidó háttérű magyar kommunista. Berkesi az utolsó találkozásukkor a következőt mondta neki: „Ne féljen Böröcz magát az Isten nem engedi meghalni.” Édesapánk kommentárja: „Bocsássa meg tettét az Isten, én már akkor megbocsátottam.”³⁹

A másik dolog, amit meg kell említeni az *emberséges zsidó* megjelenése a könyvében. Az oroszoknál történő első kihallgatásakor Budapesten 1948 októberében a tolmács egy *Somogyi* nevű csáktornyai zsidó órás és ékszerész volt. A könyvében így írt erről: „Ha valakik, a zsidók tapasztalhatták, mit jelent a teljes kiszolgáltatottság. Mit jelenthet egy emberséges szó annak a szerencsétlen rabnak.”⁴⁰ Még egy zsidó tolmácsról megemlékezett. 1948-ban Bádenben szintén az emberséges zsidóval találkozott.

Kommentárként két dolgot fűznék ehhez a témához. Az egyik *Luther* mondata, amelyet Dietrich Bonhoeffer német mártír evangélikus lelkész nagyon sokszor idézett. „*Nem a mű határozza meg a személyt, hanem a személy határozza meg a művet!*” Tehát az embertelen vagy ellenkezőleg emberséges egyes emberektől alakulnak a dolgok vagy úgy, hogy irtózatosszerű szenvedések, vagy úgy, hogy vigasztaló, örömteli dolgok születnek belőle mind az egyes ember, mind a közösségek számára. A bibliai ó és újszövetségi antropológia kiindulópontja az ember, minden egyes ember Isten-arcúsága, illetve az Újszövetségben a Krisztusba vetett hit révén születő Krisztus-arcúság. Előbbi minden emberre érvényes, az utóbbi a Krisztus-hívók sajátossága. Röviden kifejezve minden ember Istenarcú, a keresztyének viszont Krisztus arcát is hordozzák, amely arc csak akkor hiteles, ha kereszt

³⁸ Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 51. o.

³⁹ Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 43. o. Azt, hogy ez a megbocsátás nem jelentett nála felejtést a következő dolog bizonyította. 1966-ban hazavittem a Sopron-i József Attila Gimnázium abban az esztendőben érettségizetteknek adott búcsúkötetét Berkesi András: *Húszévesek* című könyvét. Amikor meglátta, haragra gerjedt, és azt mondta: ennek az embernek, és ennek a könyvnek semmi keresnivalója a mi otthonunkban. Édesanyánk közbelépésének volt köszönhető, hogy a könyv megúszta a megsemmisítést. Amikor gyakori látogatásaim során a Terror Háza múzeumban ránézek a hóhérok fényképei között Berkesi András fotójára, akkor elégteltet érzek, sok-sok más család áldozataival együtt azért, hogy a magyar történelem ezt az embert ott tartja számon, ahova való.

⁴⁰ Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 51. o.

alakú. Izraelre és a keresztyénségre vonatkozólag a teológia nyelvén fogalmazva meg a dolgot szabad úgy fogalmazni, hogy Izrael is, és a keresztyénség is szent, mint Isten illetve egyszerre Isten és Krisztus népe, de nem minden egyes izraelita és minden egyes keresztyén szent! Csak ennek tudomásul vételével lehet reménységünk atekintetben, hogy valódi párbeszéd születik, nem pedig egyoldalú egymásra mutogatás.

b/

Böröcz Sándor második politikai érintettsége: részvétel egy Rákosi-ellenes, külföldről irányított ellenállási harcban 1947-1948

Ellentétben a jobboldali múlt, □ mindössze egyetlen, utólag kikövetkeztethető, rejtett utalást tartalmazó □ megjegyzésével, közvetlenül a II. világháború befejeződése előtt, édesapánk második politikai priusza többszörös említést nyert könyvében. Az 1948. augusztus 19-ét követő letartóztatása után, a kihallgatások során állandóan visszatért az a feltételezés, hogy ő egy összeesküvő csoport tagjaként Rákosi Mátyás és rendszerének megbuktatásán munkálkodott volna.

A következő utalások erősítik ezt meg. Egy beígért, □ majd végül végre nem hajtott □ kivégzés előtti éjszakára visszaemlékezve a következőket írta: „... hazámnak és magyar testvéreimnek félelemmentes életet szerettem volna. Akkor fogalmazódott meg bennem a később annyit hangoztatott és lejáratott cél: emberarcú szocializmus. Ez hát a bűnöm, azokéval együtt, akikről csak sejtettem, hogy a cél irányítói voltak, akikhez ismeretlenül tartozom, de soha eddig nem szóltam róluk senkinek. Amikor később megkérdezték tőlem, hogy tulajdonképpen mit is akartak maguk? Újra csak ezt válaszoltam: emberarcú szocializmust. Szeretném hinni, hogy ezt először én fogalmaztam meg először és éppen ott.”⁴¹

Egy másik példa: 1949. február 24. Baden : az utolsó szó jogán. Tisztelt Bíróság! A történelemben különféle rendszerek váltják egymást. Az újtól rendszerint fél az ember, mert nem ismeri. Én, mint a magyar parasztság szülötte kerültem ebbe a társaságba. [...] Féltettem

⁴¹ Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. Ordass Lajos Baráti Kör. Budapest 1993. 32. o.

paraszt fajtámat, hogyha elveszik tőle a földet, elmegy a kedve az élettől, mert a magyar parasztnak Isten után legrágább kincse a földje. A föld, amelyből vétetett és a melytől még a halálban sem válik meg, mert nem kriptába teszik, hanem az anyaföldbe. A szovjet törvények értelmében elismerem magamat bűnösnek.”⁴²

Még egyetlen utalás a könyvből, amely arra vonatkozik, hogy Kisbarnaki Farkas Ferenc [1892 – 1980] horthysta vezérőrnagy, cserkészvezető személyéhez is köthető volt az a több sejtéből álló mozgalom, amelynek Böröcz Sándor is tagja volt. „A korábban lebukottak azt közölték, szervezetük annak a szervezetnek a része, amely Kisbarnaki Farkas Ferenc nyugaton élő vezérőrnagy nevéhez fűződik. Ezt azért csinálták, hogy eltereljék a figyelmet a hazai vezetőkről. Én nem tudhatom, hogy ez így volt-e vagy sem, én a kezemet a fent említett és körvonalazott eszményi elgondolásra adtam...”⁴³ A dologhoz még az is hozzátartozik, hogy Édesapánk úgy tudta, hogy valamilyen módon Rajk László is benne lett volna ebben a bizonyos mozgalomban.⁴⁴ Sőt Károlyi Mihály érintettségéről is szólt.

Arra a kérdésre, hogy melyek lehettek a mozgató rugói annak, hogy másodszor is olyan közélről bonyolódott bele az aktuális politikába, egy kettős válasz adható. Mindkét válasza benne rejlik a könyvében. Az első válasz az, hogy *mélységesen csalódott az ún. népi demokráciában.* Ennek a csalódásának bőségesen hangot is adott. Eleinte örült annak, hogy befejeződött a világháború, és lehetőség nyílik valami újnak és jobbnak a megkezdésére.⁴⁵ Azonban ez a reménysége nagyon hamarosan keserű csalódásba torkollott. Személyes élményei csak fokozták ezt a csalódást. Erről így írt: „Földosztó káplánként

⁴² Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 70. o. „Az ítélet. A szovjet törvények értelmében 58.§ 6; 2; 9; 11-ik pontja értelmében, minden pont 25 év, összesen 100 év! A következő tartalmak voltak benne a magyar kihallgatók által emlegetett díszítőjelzők szerint. „hazaáruló, imperialista bérenc, népellenes, demokráciellenes, imperialista kém, szovjetellenes, összeesküvő, szervezkedő a hatalom megdöntésére.” Uo. 70-71. o. Hozzáfűzés: „Mit is lehetett volna még mást mondani? Rákosi népirtó zsarnoksága, hitünk szabadsága, a lelkiismeret szabadsága, a bosszú szülte megtorlások nem jöhettek szóba, mert megtörténhetett volna, hogy beváltják az egyik kihallgató tiszttel fenyegetését: » visszaadjuk a magyaroknak«, és akkor már csak akasztófa következik. Bocsásson meg mindnyájunknak a jó Isten!” Uo.

⁴³ Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 282-283. o. Kisbarnaki Farkas Ferenc [1892-1980] horthysta vezérezredes, Ausztriában, majd Németországban élt a második világháborút követően. Ezekről a helyekről irányította többedmagával azt a harcot, amely a kommunista hatalom magyarországi megtörését célozta. 2006. szeptember 15-én Szekeres Imre, akkori MSZP-és honvédelmi miniszter rehabilitálta és visszaadta egykori fokozatát. Ezt követően liberális történészek, politikusok – Gulyás József, Kovács Tamás, Ungváry Krisztián támadták a döntést, mások viszont – Szakály Sándor hadtörténész – megvédték őt. A vita jelen pillanatig eldöntetlen. Kissé ironikusan jegyezném meg, hogy az a sejtésem, hogy ha bizonyíthatóvá válik, hogy Rajk Lászlónak vagy Károlyi Mihálynak esetleg köze van a Kisbarnaki féle ellenállási mozgalomhoz, akkor könnyen megesne, hogy azonnal másként vélekednének.

⁴⁴ Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből 282-283. o. Annyi bizonyos, hogy Édesanyánk ennek az információnak a birtokában levelezett Rajk Lászlónéval, illetve magával a „vörös grófnő”-vel, Károlyi Mihálynéval.

⁴⁵ Ehhez hozzá tartozott az is, hogy ő a Horthy-korszakot is, annak legfőbb megnyilvánulásait pusztán két dolog alapján szemlélte. *Egyfelől a demokrácia másfelől a szociális kérdések szemszögéből.* Egyik oldalról sem volt megelégedve azzal a rendszerrel sem.

emlegettek mindenhol, ahol megfordultam. Amikor azonban Körmend és Mizdó határvonalán a domboldalban megláttam 1945-ben a füstölgő könyv-és iratmáglyát, megdöbbsent az emberi szív legemberibb része. Csak azért kerültek a domboldalba ezek a történelmi kincsek, kódexek, enciklopédiák, nagy emberek levelei, Zrínyi levele, hősi múltunk drága kincsei, mert történetesen a Batthyányi –grófok és – hercegek kastélyában várták a kutatókat, költőket, vagy történetírókat, hogy általuk elevenedjék meg a régmúltunk egy-egy részlete. És, mert nem tudtak bosszút állni a gazdán, mert nem várta meg az elhurcolást, hát a kastélyoknak és a parkok fáinak kellett nekiesni és pusztítani török, tatár módjára.⁴⁶ És ezt mind fajtánk béli magyar testvéreink csinálták. Csak feltört az emberben a vágyódás és kiáltás: mi lesz belőled hazám, ha ten fiaid keresztre feszítenek? Csak kereste az ember a józanokat és pusztítás láttán fájó szívűeket. Mi lesz, ha nem összehordjuk a szétdúlt köveket, hanem inkább még jobban szétszórjuk?! Ismét és ismét előkíváncoztak az emberből az átéltek után: hogyan is kezdődött, hogyan is kerültem ide? Történelmi előre megérzés vagy végzetes volt az egész? Előre megérzése annak az időnek, amikor a Nép Atyjának nevezett Valaki még az utolsó gabonaszemet is összesöpörette a termelő padlásán, hogy éhségtől múljanak ki szárnyasok és négy lábúak? Vagy azzal való nem számolás, hogy a múltból mennyi csúnya, piszkos habot dob ki a hordó, amikor és pöfögve és bugyborékolva tisztul, hogy aztán megszabadulva a bele nem való anyagtól, tiszta, tüzes, ízes bor maradjon meg?!⁴⁷

A második válasz erre a közvetlen politikai belebonyolódásra ebből a csalódásból következett. Éspedig az, hogy ez a népi demokráciában történő csalódottság vezette azok közé, akik ezen a helyzeten változtatni akartak.

Az *Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában* található egy iratcsomó, amely lényegében egy rekonstrukciós kísérlete annak a mozgalomnak, □ elnevezése *Kopjások* □ amelyben Édesapánk is részt vett.⁴⁸ A már említett Berkesi András 1949 nyarán □ tehát részben visszamenőleg, részben előretekintve □ írta meg a mozgalom történetét.⁴⁹ A *visszamenőleges történet egészen az evangélikus Gömbös Gyuláig* húzódik, aki a mozgalmat elindította. Az akkori Vezérkari Főnökség II. és V. osztályai a Kis Antant (Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia) ellen szervezkedtek. A *finn-orosz háború* idején magyar katonákat

⁴⁶ Édesapánk a könyvében a magyar arisztokraták legjobbjai között említi gróf Csáky Mihály szepesi főurat, aki mellel a Felvidéki Magyar Párt vezetője volt. Értetlenségét fejezte ki amiatt, hogy őt és a hozzá hasonló nemes embereket miért bántotta az új hatalom.

⁴⁷ Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 250. o.

⁴⁸ ÁBTL 0 □ 13766. *Kopjás mozgalom*. Ebben Berkesi András: *Jelentés*. 1953. október 22. 1-33.o.

⁴⁹ Saját elmondása szerint vizsgálati anyagokból, kihallgatási jegyzőkönyvekből illetve bel és külföldi ügynökök jelentései alapján állította össze a maga anyagát.

küldtek megsegítésükre. A SZU elleni háború idején a mozgalom súlypontja rádiós hírszerzés, vezetők elleni gyilkossági kísérletek, illetve szabotázs [felforgatás, rombolás], szovjet katonák meggyilkolásának tervei. 1945 után az egyetlen céljuk „... Magyarország »felszabadítása« a bolsevizmus alól.”⁵⁰

Édesapánk szerepéről a következőket írta a Jelentés: „1948 őszén [...] Sikerült még megtudni a jelszót »Hunyadi Hungária« továbbá Böröcz ev. lelkész / körmendi lakos: / címét, aki a »postaláda« szerepét töltötte be. A nála leadott híryanagot egy minden héten nála jelentkező Bicsák Flóra nevű kettős birtokosnak kellett leadni. Bicsák a híryanagot Güssingbe vitte, és ott adta át Madarásznak. 1948. augusztusában Hadvárít és az általa ismert személyeket, valamint Böröcz lelkészt őrizetbe vettük. [...] Böröcz letartóztatásakor egy rejtjelezett vasúti menetrendkönyvet találtunk, melyben nevezett részére utasítások voltak. Mivel nem tudta megfejteni nem hajtotta végre.”⁵¹ Ezután tartóztatták le Balikó Mihályt, és az ő körmendi sejtjét, továbbá a teljes fegyverraktárukat.[...] Balikó, Böröcz és a fegyveres csoport szovjet bíróság elé került.”⁵² Ugyanebben a dossziében egy térkép, ezzel a címmel: A Kopjások salzburgi irodája által irányított kém és fegyveres csoportok 1947-1948. Ebben külön kiemelve a vidéki hálózat: Körmend : Böröcz, Bicsák Flóra, Balikó Mihály, Hódos Barna, és a fegyveres csoport.⁵³

c/

Utólagos teológiai megfontolások a kettős politikai belebonyolódás kérdéséhez – közvetlen, vagy közvetett beavatkozások

Az a teológiai kérdés, amely felvetődik a következő: totális diktatúrában az egyes evangélikus keresztyén illetve az evangélikus egyház közvetlen vagy közvetett módokon bekapcsolódhat-e politikai eseményekbe azzal a szándékkal, hogy ezeket az eseményeket ténylegesen

⁵⁰ ÁBTL 0 □ 13766. Kopjás mozgalom. Részlet Berkesi jelentéséből. 9. o.

⁵¹ ÁBTL 0 □ 13766. Kopjás mozgalom. Részlet Berkesi jelentéséből. 11. o.

⁵² Uo.

⁵³ ÁBTL 0 □ 13766. Kopjás mozgalom. A Kopjások salzburgi irodája által irányított kém és fegyveres csoportok 1947-48. Térkép . 49. o.

befolyásolja, segítse vagy támadja esetleg odáig menően, hogy azt az adott rendszert győzelemre segítse, vagy ellenkezőleg alapvetően megváltoztassa.

Ezt a kérdést a maguk számára csak az evangélikus egyház, illetve az egyes keresztyének válaszolhatják meg. Ha megnézzük, hogy egy a hatalmat totalitárius módon megragadott világ ezen a téren milyen segítséget nyújthat ennek a kérdésnek a megválaszolásához, akkor nagyon leegyszerűsítve a következőket lehet mondani.

Totális diktatúrákban mindig is úgy állt a helyzet, hogy a hatalmon lévők engedték, esetleg elvárták, hogy a hozzájuk világi vagy egyházi oldalról közvetlenül csatlakozók ezt az odatartozásukat ki is mutassák. Cserébe, ha mást nem is, de megkapták a „haladó” jelzőt, illetve bizonyos köreik egyházi vezető pozíciókat. A másik oldalon állókkal viszont mindig az történt, hogy őket ugyanezek az erők védekezésbe szorították, majd részben vagy egészen ellehetetlenítették, esetleg mérhetetlen szenvedésekkel, sőt az esetek egy részében halállal „jutalmazták”.

Ebből a szemszögéből Édesapánk kettős közvetlen politikai belebonyolódása két ellentétes előjelű vonást mutatott fel. Az első esetben, ha rövid időre is, □ mindössze két hétig ! □ egy általa alapvetően félreértett jobboldali diktatúrának nyújtott segítséggel próbált a saját népén illetve felekezeti hovatartozástól függetlenül az annak kebelén belül élő keresztyénségen segíteni. A másik esetben □ kb. egy évig □ egy baloldali diktatúra ellen lépett fel társaival együtt, és annak megbuktatására szövetkezett. Arra a kérdésre, hogy az evangélikus teológia szemszögéből nézve ezek a döntései jó döntések voltak-e a válasz egyértelműen az, hogy sem totalitárius diktatúrákban sem az ún. demokráciákban a közvetlen belebonyolódások a politikában nem engedhetők meg.⁵⁴ Akár a közvetlen segítség, akár a közvetlen ellenállás, direkt beavatkozásnak számítanak, és, mint ilyenek, evangélikus keresztyén oldalról kompetencia-átlépést jelentenek. Arra a kérdésre, hogy akkor mit lehet tenni, a válasz az egyik oldalon az, hogy mind totális diktatúrákban, mind az ún. demokráciákban meg kell hirdetni a bármilyen előjelű diktatúra illetve demokrácia hatalmasainak Isten minden ember számára kötelező törvényét, fel kell szólítani őket annak feltétel nélküli betartására, és betartatására. A keresztyéneknek pedig plusz feladat az, hogy ezen diktatúrák illetve azoknak

⁵⁴ Azt a kérdést, hogy mi nevezhető közvetlen belebonyolódásnak szűkebb és szélesebb skálán próbálták, és próbálják megválaszolni.

a bizonyos demokráciáknak bizonyos üzemeltetőit és áldozatait is iskolázott figyelemmel és szeretettel kísérik. Ezen a módon a *közvetett beavatkozás* abszolút jogosultsága is automatikusan megválaszolódik. Sőt kimondható, hogy a keresztyén a maga puszta létével ezen közvetett beavatkozásai révén világmozgató erőt képvisel!⁵⁵

Az adott esetre *emberileg nézve* azt lehet mondani, hogy Édesapánk egyfelől nem jól tette, hogy támogatott egy jobboldali diktatúrát, másfelől nagyon jól tette, hogy részt vett egy baloldali diktatúra elleni harcban, azonban mind a két politikai közvetlensége határok, kompetenciák átlépését jelentette. Az első határátlépést az akkori egyházi igazoló bizottság megértésének köszönhetően jól megúsza. A második határátlépés súlyos következményei az evangélikus egyház akkori helyzetében, egy egyre fokozódó baloldali diktatúra egyház és keresztyénellenes programja alapján előre láthatóak voltak. A dolog érdekességéhez tartozik, hogy az 1948 és 1956, illetve 1958-tól 1987-ig □ Káldy Zoltán haláláig □ regnáló egyházi vezetők és segítők Böröcz Sándor első közvetlen politikai belebonyolódását a maguk között életben tartották, és őt erre hivatkozással nem engedték vissza az egyházi szolgálatba. A másik közvetlen, emberileg nézve hősies, bár reménytelen belebonyolódásáról viszont egyszerűen nem vettek tudomást. Ennek oka az volt, hogy az említett időszakokban ők maguk, külső és belső segítők személyeikben és egyházkormányzásukban még nagyon sok sztálinista és rákosista vonást mutattak fel. Ezen a háttéren Böröcz Sándornak pláne nem jutott hely közöttük. Hiszen ők maguk akkoriban teológiailag, egyház-kormányzatilag, minden megmozdulásukban teljes mértékben összefonódtak egy totális diktatúrával. Az a tény, hogy ők □ Édesapánkkal ellentétben □ nem egy jobb, hanem egy baloldali diktatúrának nyújtottak segédkezet, csak azok számára jelent alapvető különbséget, akik egészen napjainkig abban érdekeltek, hogy a kettős mérce igenis maradjon fenn.

⁵⁵ Luther a maga részéről Isten törvényének minden ember számára történő meghirdetését húzta alá. Ugyanakkor azt vallotta, hogy evangéliummal nem lehet világot kormányozni, mert ez nem mást jelent, mint farkasok és bárányok egy akolba terelését. A farkasok örülnek egy ilyen megoldásnak, a bárányok pedig rövidesen kihálnak.

III.

A vorkutai évek □ 1949. április □ 1955. január

Mivel Böröcz Sándor 1993-ban, majd még négyszer kiadott könyvében, amely végül a *Kiáltás a mélyből* címet kapta ez a téma bőségesen előkerül, ezért erről a kérdésről itt mindössze néhány dolgot mondanék.⁵⁶

Az első az, hogy a könyv eredetileg *Kiáltás a ködből* címmel íródott. Közvetlenül az első kiadás előtt történt a címváltoztatás, tehát 1993-ban.. Botta István, a könyv gondozója, illetve a borító készítő Dénes Pál mindketten azon a véleményen voltak, hogy *az eredeti cím a reménytelen kiáltás szava*, mert a ködből történő kiáltás annak ellenére hangzik el, hogy a kiáltó úgy gondolja, hogy úgy sem hallja/hallgatja meg senki. Ennek ellenére mégis kiált. Az új cím úgy született meg, hogy utaltak *az ószövetségi Zsoltárokra, amelyek tele vannak az egyes ember, vagy közösség mélységből történő kiáltásaival*. A mélység a bűn, a kétségbeesés, a magány, a megromlott egészség, az üldözöttség tényei. Azonban, ellentétben a ködből történő kiáltással, itt a kiáltó a mélyből fölfelé történő kiáltását azzal a tudattal kockáztatja meg, hogy azt a legfontosabb Valaki igenis hallja, sőt válaszol a kiáltásra. *Az ószövetségi zsoltárokban a mélyből fölfelé történő kiáltás azzal a kis, földi, és nagy, mennyei reménységgel hangzik, hogy azt meghallgatást nyer, és a problémák orvoslásra kerülnek. Ezen a háttéren nézve a címváltoztatást, azt mindenképpen jogosnak kell tartanunk.*

A másik megjegyzés az ún. Gulag-irodalomra vonatkozóan az, hogy ennek az irodalomnak a legkiemelkedőbb, emblematikus képviselője Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin [1918-2008], 1970-ben Nobel díjat kapott orosz író.⁵⁷ Ma már Magyarországon is jelentős irodalma van a témának.⁵⁸ Böröcz Sándor könyve ebbe vonalba tartozik bele, és bizonyos részleteiben méltó társa ezeknek.

A harmadik, utolsó megjegyzés a könyvvel kapcsolatosan. Arra a kérdésre, hogy miért született a könyv, a szerző kettős választ ad. Egy negatív és egy pozitív választ. A negatív válasz az, hogy elrettentő példának szánta, a pozitív az, hogy programot kívánt adni. Az ő

⁵⁶ Böröcz Sándor: *Kiáltás a mélyből*. 1993. A vorkutai időszakról l. 89-242. o.

⁵⁷ Alekszandr I. Szolzsenyicin : *The Gulag Archipelago*. I. II. 1918-1956. Harper&Row. 1973-74.

⁵⁸ L. többek között Szolzsenyicin magyar fogolytársának, Rózsás Jánosnak a munkásságát. [1926-2012] .Művei közül l. Keserű ifjúság. Éltető reménység. München 1986; 1987; ; Gulag lexikon. Budapest, 2000. Nagykanizsa 2006. Magánkiadás.

saját szavaival: „...*hogyan nem szabad népeknek, embereknek egymás mellett élniök, de hogyan kell szeretni Istent és embert!*”⁵⁹ Könyve egy másik helyén ugyanezt a negatívumot, és pozitívumot úgy fogalmazza meg, hogy figyelmeztet arra, hogy az embernek tisztelnie kell az Isten által húzott földi határokat is, hát még a mennyieiket. A két határ a Krisztus-történet követően sem úgy szűnik meg, hogy az ember Istenné lesz. Ha mégis letaszítja Istent trónusáról, ha félrelöki a Krisztusban adott megváltást, akkor „*egyfajta öngyilkosságot*” követ el, hiszen szembemenetel a saját legegységesebb érdekeivel. „*Ha e világ élni akar és megmaradni, jöjjenek a harmadik emberek, akik ezt meg tudják érteni, vagy inkább jöjjenek azok, akik ezt meg tudják mutatni. Ne öljétek meg a prófétákat, ne tapossátok szét a két kőtáblát...!*”⁶⁰ Arra kérdésre, hogy kik ezek a harmadik emberek a válasz az, hogy a keresztyének. Az első ember megtestesítői: az első emberpár, Ádám és Éva, akik nem akartak megelégedni a nekik felkínált közvetlen Istenközösséggel, és a kegyelemből éléssel. A második ember a választott nép Izrael, és annak minden egyes tagja. Ők elfogadták a saját választottságukat, azonban botránynak és elfogadhatatlannak tartottak, és tartanak ma is egy megfeszített Messiást. *A harmadik ember a keresztyén, az egyház embere, az Isten és Krisztusközösség letéteményese.*

IV.

A szabadulás utáni évek

Erről nagyon röviden, néhány zárógondolattal. Itt egy ellentétes kettősségre kell utalnunk.

*Az egyik az, hogy Böröcz Sándor 1989-ig lényegében a megfigyelt, üldözött személyek közé tartozott. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltár-ában lévő anyagok egyike arról árulkodik, hogy még 1965-ben is azok közé sorolták, akiknek munkálkodására oda kell figyelni, akiket ún. *alap-nyilvántartásba* kell sorolni.⁶¹ Más adatok ugyanezt erősítik meg⁶².*

⁵⁹ Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 345. o.

⁶⁰ Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 344. o.

⁶¹ ÁBTL V□ 111882.sz. BM II/4.b. Fehérvári István I. kötet. Ebben Javaslat alapnyilvántartásba sorolásra. Győr 1965. december 1. Itt a következő sorok olvashatók: „1947-ben [...] a Kisbarnaki Farkas Ferenc [...] szervezkedésen belül, mint csoportvezető tevékenykedett. Csoportjával együtt hírszerzést folytatott az angol hírszerző szervek számára. 1948-ban a fenti szervezkedést a szovjet elvtársak felszámolták, tevékenységéért felelősségre vonták, és 1949. február 24-én Szovjet Katonai bíróság a tevékenységéért 25 –év szabadságvesztésre ítélte.”

Ebben a kategóriában a legfontosabb irat *egy kilencoldalas dokumentum*, 1966-ból, amely Böröcz Sándor vadosfai életét térképezte fel, beleértve az emberi kapcsolatait, illetve a vele kapcsolatos jövőbeli teendőket.⁶³ Vadosfáról többek között a következőket írták: „Vadosfa, ahol Böröcz lakik, evangélikus vallású, alig 200 lakosú kis község. Az ott élő lakosok nagyon összetartanak, a községben a vallásos ideológia erős, az ott élő emberek tudatában nagyobb részt még ez a nézet uralkodik. Éppen emiatt is politikailag elég nehéz rájuk hatni. Böröcz ma is köztiszteletben áll közöttük, és a vallásosság révén jó kapcsolatot tart a lakosokkal. Lelkészi tevékenységéről azt beszéli, hogy már beigazolódott, hogy alaptalanul tiltották el annak gyakorlásától, hívták is vissza, de ő nem megy, meg megmutatja, hogy úgy is fog élni. Nyílt ellenséges tevékenységéről nem tudnak.”⁶⁴ Egy másik megjegyzés. „A vadosfai evangélikus vallású lakosok mindegyikével jó viszonyban van, azok ma is, mint volt lelkészüket tisztelik Böröczöt.”⁶⁵

⁶² *ÁBTL V □ 129027/8.* Vizsgálati dosszié SZU-tól átvett hadifoglyok. 1955. november 18. A □ ZS-ig. Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási parancsnoksága .24-171-142 Bv.TÜK.. Szigorúan titkos Sorszám: 3. „...azokról az elítéltekről, akiket a Szovjetunió és polgárai ellen a Honvédó háború alatt elkövetett kegyetlenkedésekben való részvétel miatt, valamint a Szovjetunió elleni kémkedés és más súlyos bűntettekért ítélték el és büntetésük letöltése végett 1955. november 18-20-án átadtak. Az elítéltek büntetésüket a jászberényi körzeti börtönben töltik.” Ebben 20-as sorszám alatt: Berec Sándor 1913. Borgáta. Vas m. Elítélve 1949. február 24-én 25 évre. Ezt az anyagot a belügyminiszter, annak helyettese, BM X. Osztály Vezetője; Bv. Parancsnokság kapták meg;

ÁBTL 0-14847/1 Fasiszta pártok és polgári pártok tagjai. BM Győr-Sopron megyei Rendőr főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály VII. alosztálya. Bizonyos K nyilvántartásba vett személyek, 39 fő, közöttük: „19. Böröcz Sándor Borgáta, 1913. Tóth Lidia, segédmunkás, angol hírszerző, büntetett, répcelaki szénsavgyár:/ Vadosfa Fő utca 13; 1960.

ÁBTL V □ 111882.sz. BM II/4.b. Fehérvári István I. kötet. Ebben Javaslat alapnyilvántartásba sorolásra. Győr 1965. december 1. Itt a következő sorok olvashatók: „1947-ben [...] a Kisbarnaki Farkas Ferenc [...] szervezkedésen belül, mint csoportvezető tevékenykedett. Csoportjával együtt hírszerzést folytatott az angol hírszerző szervek számára. 1948-ban a fenti szervezkedést a szovjet elvtársak felszámolták, tevékenységéért felelősségre vonták, és 1949. február 24-én Szovjet Katonai bíróság a tevékenységéért 25 –év szabadságvesztésre ítélte.”

ÁBTL V-149 302/2. SZU-ban elítélt hadifoglyok ítéleteinek felülvizsgálata 1966. november 25. Igazságügyi minisztérium Katonai Főosztálya.

⁶³ *ÁBTL V-149 302/2.* SZU-ban elítélt hadifoglyok ítéleteinek felülvizsgálata. 1966. november 25.

Igazságügyi minisztérium Katonai Főosztálya.

⁶⁴ *ÁBTL V-149 302/2.* SZU-ban elítélt hadifoglyok ítéleteinek felülvizsgálata. 164. illt. 2. o.

⁶⁵ *ÁBTL V-149 302/2.* SZU-ban elítélt hadifoglyok ítéleteinek felülvizsgálata. 165. illt. 3. o. Ezt követően feltérképezték Böröcz Sándor ún. legközvetlenebb „bizalmi” kapcsolatait. Sümeghy József lelkész és felesége, továbbá Rosta Dénes és felesége kerültek említésre, és pedig azzal a nem titkolt szándékkal, hogy megpróbálják őket Böröcz Sándortól elszigetelni. Ez részben sikerült is. A dologban az volt az egyetlen pozitívum, hogy úgy tűnt, hogy Édesapánk szinte észre sem vette, hogy mi történik körülötte, a maga részéről továbbra is ugyanúgy barátkozott a lelkészekkel is, és Rosta Dénest is mindvégig barátjának tekintette. A pártállami nyomás különböző mértékben, de több vadosfai ember életében különféle szinteken jelen volt, többek között szeretett

1993 után ez a helyzet változott meg alapvetően. Kiadták a könyvét, felfedezték nem csak evangélikus, hanem világi körök is. Kis túlzással öt világrész magyarjai vallották magukénak, egyháza nem csak visszafogadta, de elárasztotta megértésével és szeretetével.⁶⁶ Édesapánk úszott az örömben. Soha annyi pozitív visszajelzést nem kapott, mint élete utolsó tizenhárom évében. Közel száz gyülekezetben fordult meg. Napi postája megnövekedett, hazai és külföldi ismerősök, volt fogolytársak és ismeretlenek keresték meg ilyen módon, látogatták meg, biztosították tiszteletükről. Szülőfaluja, Borgáta is felfedezte. Élete utolsó évei egyértelmű elismerésben teltek. Legnagyobb bánata az volt, hogy Édesanyánk nem érte meg ezt a felemeltetését.⁶⁷ Ennek a felemeltetésnek az lett az egyetlen negatív hordaléka, hogy az 1977-ben megírt könyvén már semmit nem változtatott, így az bizonyos mértékig torzó maradt. Az is igaz, hogy még ebben a torzságában is nagyon is hitelesen mutatja meg *egy emberi pap* valóságos képét. Az ember-pap jelző Édesapánkkal kapcsolatosan nem csak a már említett történetben, hanem egy Vorkután megismert költő-barátjától ragadt rá, aki minden levelét „*egyetlen emberi papom*” üdvözléssel kezdte.⁶⁸ A kifejezés mögött egyszerre van elismerés, ugyanakkor felvillan valami hiányérzet is.

Ma nem csak azért vagyunk itt, hogy emlékezzünk, hanem azért is, hogy életének, illetve könyvének hiányosságait kissé pótoljuk. Előadásom utolsó mondatai legyenek Édesapánk könyve első befejezésének zárómondatai: „Mindössze ötévi szolgálat állt mögöttem, amikor szeretett fajtám és népem iránti aggódó szeretet, jövőféltés, hitféltés és nemzetféltés elvitt a leírt útra. Isten legyen áldott, hogy engemet választott ki pásztorul a szétszórt nyáj számára, a föld legfelsőbb részén való szolgálatra, hogy azt is elmondhassam: megtanultam, mit jelent a bibliai igazság. A pásztor sorsa a nyáj sorsa lett. Isten bocsássa meg bűnömet és legyen áldott a neve, hogy mindezeket megírhattam. Ha lesz majd kor, amelyik megtalálja ezt az írást,

keresztapámat, Horváth Imrét, akinek korai halálában ezeknek a dolgoknak mindenképpen szerepük volt. Bizonyos személyeknél „sikeres” lett ez a nyomásyakorlás, ennek következményei nem csak az érintett személyek, hanem az egész faluközösség, illetve az annak kebelén belül működő gyülekezetben is érezhetővé váltak. Vadosfa egyébként már az 50-es években áldozatul esett a mesterségesen is szított szegény paraszt/kulák ellentétnek.

⁶⁶ Vadosfán és a hozzátartozó falvakban, sőt szülőfalujában Borgátán most ellentétes irányba fordultak a dolgok, és a legteljesebb elismerés kezdte övezni személyét.

⁶⁷ Édesanyánk, Szentgyörgyi Horváth Ida szenvedései külön előadást igényelnének. A Rákosi korszakban több, mint nyolc évig egyedül maradni, kulák listára helyezés, fizikai, szellemi, lelki bántalmazás, megaláztatások, illetve kevés, de annál drágább együttérzés. Ez volt az élete. Édesapánk szabadulását követően a családuknak megtartásáért folytatott küzdelem nagyobbik része is az ő vállára neheztelt.

⁶⁸ Ez a barátja, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában talált anyagok szerint még Vorkután beszerzésre került, jelentéstételre kötelezett személyként. Hála Istennek, Édesapánk ezt soha nem tudta meg. A Vorkután írt költeményeit, melyek közül több szerepel a könyvében, Édesapánk a fejében hozta haza, majd lemásolta és elküldte őket a barátjának.

fogadja el kételkedés nélkül, hogy mindezt Isten cselekedte velem. Ő tartott meg! Tudom kiben hittem!”⁶⁹

⁶⁹ Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből. 358. o.